

Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru

MIHAELA KOLETNIK, TINA ŠABEC

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor;
mihaela.koletnik@um.si; tinasabect@gmail.com*

SCN X/1 [2017], 40–60

V prispevku se osredinjamo na frazeme, ki vsebujejo poimenovanje za domačo žival, zbrane v notranjskem zagorskem govoru, ki ga slovenska dialektologija uvršča v primorsko narečno skupino. Zapisanih in analiziranih je bilo sedemdeset frazemov. Frazemi so slovarsko urejeni in po pojavnosti v slovarskih virih primerjani s knjižnimi (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Keberov *Slovar slovenskih frazemov*). Dvanajst narečnih frazemov v knjižnih virih ni evidentiranih. Ugotavljajo se tudi podobnosti in razlike z naborom frazemov z istimi sestavinami v dolenjskem šentruperskem govoru. V obeh krajevnih govorih je najpogosteje zastopana živalska vrsta *govedo*, med posamičnimi živalmi pa je na prvem mestu *pes*, kar nazorno odraža pogostost neposrednega stika s temi živalmi. V obeh krajevnih govorih se pojavljajo tudi lokalno specifični ter v primerjavi s knjižnim jezikom manjkajoči frazemi.

The article focuses on fieldwork data on phrasemes that contain the names of domestic animals used in the local dialect of Zagorje in the Notranjska region, which, according to Slovenian dialectology, belongs to the Primorska dialectal group. The analysis comprises seventy phrasemes organized in the form of dictionary entries. We then ascertained whether these phrasemes are listed in the Dictionary of Standard Slovene (SSKJ) or in the Phraseological Dictionary of Slovene (Keber 2011) as well. Twelve of the phrasemes did not occur in the above-mentioned literary sources. The occurrence of these phrasemes in the local dialect of Šentrupert in the Dolenjska region was examined, focusing on differences and similarities in their usage in both dialects. In both local dialectal regions, cattle is the most common animal species, while the dog is the most common animal. This fact illustrates the frequency of direct contact with these animals. In both local dialects, we found locally specific phrasemes that do not occur in literary language.

Ključne besede: živalska frazeologija, narečna frazeologija, domače živali v frazemih, notranjsko narečje, krajevni govor vasi Zagorje

Key words: animal phraseology, dialectal phraseology, domestic animals in phrasemes, Notranjska dialect, local speech of the Zagorje village

---

0 Uvod

Slovenska dialektologija uvršča krajevni govor vasi Zagorje med pivške govore notranjskega narečja, katerih glasoslovje in oblikoslovje je opisal že Tine Logar (1959: 7–18). V prispevku se tako osredinjamo na frazeme, ki imajo kot eno od sestavin poimenovanje za domačo žival. Narečna frazeologija¹ namreč spada med pomankljivo dokumentirano narečno gradivo, čeprav je pomen frazeologije v narečjih za poznavanje jezika, kulture in miselnosti duha naroda nesporen in očiten – v frazeoloških enotah se namreč dinamično prepletata povezanost jezika in mišljenja, smisel za podrobnost in izvirnost; beseda vaškega prebivalstva, polna epike, slikovitosti in neponovljivih metafor, tvori bogastvo, ki ostaja najnaravnejši vir obogatitve kultivirane knjižne izreke (Poklač 2004: 138).

Narečni frazemi, zbrani v krajevnem govoru vasi Zagorje,² so slovarsko urejeni in po pojavnosti v slovarskih virih primerjani s knjižnimi. Ugotavljajo se tudi podobnosti in razlike z naborom frazemov z istimi sestavinami v dolenskem šentruperskem govoru.

1 Slovar narečnih frazemov s sestavinami za domačo žival

1.1 Zgradba geselskega članka

Kot zgled za oblikovanje geselskega članka nam je služil prispevek Vere Smole (2014: spletni vir) z naslovom *Frazemi s poimenovanji za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru*.³ Na začetku geselskega članka je zaporedna številka frazema s posamezno sestavino. Sledi fonetično poknjižena oblika frazema v slovarski obliki v okrepljenem tisku, njegov del v poševnem tisku daje informacijo o rekciji; neknjižne besede so v pomenskem narekovaju navedene s knjižno ustreznico ali razlago. Za znakom • je podan fonetični zapis slovarske oblike frazema v poševnem tisku, za njim v pomenskih narekovajih pomen. V drugi vrstici je frazem v narečnem besedilnem (stavčnem) zgledu v poševnem tisku in za znakom minus (–) njegova fonetično poknjižena oblika. V naslednji vrstici znak ™ uvaja podatek o tem, ali se narečni frazem nahaja v pregledovanih slovarjih, tj. SSKJ in SSF. Če se narečni frazem pomensko in oblikovno ujema s tam zapisanim, je za okrajšavo SSKJ pridan znak +, medtem ko v tem primeru okrajšavi SSF sledi tudi zapis frazema in kvalifikator(ji), pomen pa le v primeru, ko se ta deloma ujema ali

¹ Po Smoletovi (2014: 1) kot narečno pojmuje vso frazeologijo, ki je v rabi v nekem krajevnem govoru.

² Gradivo na terenu, dopolnjevano vse do zaključka prispevka, je leta 2015 pod mentorstvom Mihaele Koletnik zbrala Tina Šabec. Glavni informatorji, vsi rojeni in živeči v Zagorju, so bili Franc Kruh (roj. 1943), Zora Fatur (roj. 1933) in Jakob Šabec (roj. 1953).

³ Dostopno na http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Smole%20za%20WEB.pdf

se ne ujema z narečnim, v primeru ujemanja pa je zapisan kot narečni pomen. Kadar slovarski okrajšavi sledi znak ~, pomeni, (1) da se pomen narečnega in knjižnega frazema ujemata delno ali samo v enem od pomenov ter (2) da sta si frazema sestavinsko podobna, ne pa tudi enaka, pri čemer se pomena (vsaj delno) ujemata. Slovarski okrajšavi sledi lahko tudi znak –, če narečni frazem v slovarju ni naveden oz. obravnavan. Znotraj narečnih frazemov pomenita oklepaja naslednje: v okroglih oklepajih () so zamenljive sestavine, v lomljenih oklepajih <> so fakultativne sestavine; znaki v frazemih iz SSKJ in SSF so v skladu s tam rabljenimi (prav tam: 7–8).

1.2 Slovar

bik

1 **gledati ko bik (tele) v nova vrata** • *ɣ'li:ɛdat ku 'bək u 'nʉo:va ũ'ra:ta* 'zelo neumno ali začudeno'

Ja, smo 'rje:kli, ɣ'li:ɛda ku 'bək al pa 'tje:le u 'nʉo:va ũ'ra:ta. – Ja, smo rekli, gleda kot bik ali pa tele v nova vrata.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (73) **glédati kot bik v nôva vráta** /ekspr.; primera/; sop.: **gledati kot zaboden bik; gledati kot tele v nova vrata**

2 **močan ko bik** • *mo'ča:n ku 'bək* 'zelo močan'

Čə jə 'a:n 'ja:ku mo'ča:n, 'rje:čəmo, də jə mo'ča:n ku 'bək. – Če je en '(ne)kdo' jako 'zelo' močan, rečemo, da je močan kot bik.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (73) **močán kot bik** /ekspr.; primera, v povedni rabi/; sop.: **močan kot konj; močan kot medved; močan kot vol**

3 **riniti ko bik skozi zaprta vrata** • *Ri:nət ku 'bək s'ku:zi za'pərta ũ'ra:ta* 'hoteti, izsiliti, doseči nemogoče'

Də 'ri:nəš ku 'bək s'ku:zi za'pərta ũ'ra:ta.'Vi:dəš, də ɣə nə buəš pre'məknu. – Da rineš kot bik skozi zaprta vrata. Vidiš, da ga ne boš premaknil.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

4 **zgrabití bika za roge** • *zɣ'ra:bət 'bəka zə ro'ɣi:ə* 'odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela'

Jə zɣ'ra:bu 'bəka zə ro'ɣi:ə. – Je zgrabil bika za roge.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (74) **zgrábiti bíka za róge** /ekspr.; pren./

jagnje ⇔ janjčko

janjčko

1 **žrtveno janjčko** 'jagnje' • *'žərtvenu 'ja:nčku* 'kdor sam nosi posledice za skupno krivdo'

Jə 'žartvenu 'ja:nčku, čə 'ne:ɨ 'sa:m 'nəč k'ri:ɥ. – Je žrtveno janjčko 'jagnje', če ni sam nič kriv.

Ⓛ SSKJ: ~ (jagnje), SSF: –

koklja

1 sedeti ko koklja na gnezdu • *'sədət ku 'ku:əkla nə ɣ'ne:ɨzdi* '(namensko) nepremičen'

'Rje:čəmo, də se'di: ku 'ku:əkla nə ɣ'ne:ɨzdi, čə se nə pre'mi:ka. – Rečemo, da sedi kot koklja na gnezdu, če se ne premika.

Ⓛ SSKJ: ~ **sedi kot koklja na jajcih zelo vztrajno**, SSF: (351) ~ **sedéti kàkor kóklja [na jájcih]** /ekspr.; primera/

kokoš

1 neumen ko kokoš • *ne'u:mən ku ka'ku:š* 'zelo neumen'

Jə ne'u:mna ku ka'ku:š, 'rje:čəmo, čə jə 'kəšna 'ja:ku ne'u:mna. – Je neumna kot kokoš, rečemo, če je kakšna 'katera' zelo neumna.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

konj

1 biti na konju • *'bət nə 'kɥo:nji* '1. uspeti, doseči cilj; 2. priti iz težav (finančnih ...)'

Z'dej si pa nə 'kɥo:nji, ku si do'bi:la s'lu:žbo. Ja, 'ti: si pa nə 'kɥo:nji, ku si p'la:čoɥ kre'di:te. – Zdaj si pa na konju, ko si dobila službo. Ja, ti si pa na konju, ko si plačal kredite.

Ⓛ SSKJ: ~ ekspr. = SSF: (361) **biti na kônju** /ekspr.; pren./ *uspeti, doseči cilj/*

2 ena beseda ni en konj • *'a:nə be'se:ɨda 'ne:ɨ 'a:n 'kɥo:n* 'reči, prositi, vprašati še ni nič hudega'

'A:nə be'se:ɨda 'ne:ɨ 'a:n 'kɥo:n. Čə 'a:nɣa p'ra:šəš, 'ne:ɨ 'tu: še 'nəč 'ta:cɣa. – Ena beseda ni en konj. Če enega 'nekoga' vprašaš, ni to še nič takega.

Ⓛ SSKJ: ekspr. +, SSF: (65) **béseda ni kônj** /ekspr.; primera, nikal., v povedni rabi/

3 garati ko konj • *ɣa'ra:t ku 'kɥo:n* 'zelo veliko, naporno in vztrajno delati'

Smo 'rje:kli, də ɣa'ra: ku 'kɥo:n, čə jə 'a:n 'ja:ku p'ri:dən, čə 'dɥo:sti 'de:ɨla. – Smo rekli, da gara kot konj, če je en '(ne)kdo' jako 'zelo' priden, če dosti dela.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (362) **garáti kot kônj** /ekspr.; primera/; sop.: **délati kot kônj; garati kot [črna] živina; garati kot vol**

4 imeti zobe ko konj • *'jəmət zo'bi:ə ku 'kɥo:n* 'imeti (zelo) velike zobe'

Čə 'jəma 'a:n ve'li:ke zo'bi:ə, 'rjɛ:čəmo, də 'jəma zo'bi:ə ku 'kʷo:n. – Če ima en '(ne)kdo' velike zobe, rečemo, da ima zobe kot konj.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

5 **iti s konja na osla** • 'jət s 'kʷo:nja nə 'ʷo:sla 'iti iz dobrega v slabši položaj' 'Rjɛ:čəmo, də jə 'šo:ʷ s 'kʷo:nja nə 'ʷo:sla, čə jə 'šo:ʷ z 'dʷo:breyə nə s'la:bu. – Rečemo, da je šel s konja na osla, če je šel z dobrega na slabo.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: ?⁴

6 **močan ko konj** • mo'ča:n ku 'kʷo:n 'zelo močen'

Smo 'rjɛ:kli, də jə 'kəʂən mo'ča:n ku 'kʷo:n. – Smo rekli, da je kakšen 'kdo' močan kot konj.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (362) **močán kot kònj** /ekspr.; primera, v povedni rabi/ sop.: **močen kot bik; močen kot medved; močen kot vol**

7 **presedlati konja** • presed'lət 'kʷo:nja 'brez truda doseči ali zamenjati dober položaj'

Čə 'a:n mɛ:nja 'ke:j brəs 'ma:rtra, 'rjɛ:čəmo, də jə presed'lo:ʷ 'kʷo:nja. – Če en '(ne)kdo' menja kaj brez martra 'truda', rečemo, da je presedlal konja.

Ⓛ SSKJ: + *zamenjati mu sedlo*, SSF: –

konjski

1 **imeti konjske zobe** • 'jəmət 'kʷo:nske zo'bi:ə 'imeti (zelo) velike zobe'

'I:məʂ 'kʷo:nske zo'bi:ə, 'rjɛ:čəmo, čə 'jəma 'a:n 'ja:ku ve'li:ke zo'bi:ə. – Imáš konjske zobe, rečemo, če ima '(ne)kdo' jako 'zelo' velike zobe.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: –

→ **imeti zobe ko konj**

konjiček

1 **imeti konjička** • 'jəmət ko'ni:čka 'imeti svoje najljubše delo v prostem času'

Də 'i:məʂ ko'ni:čke, 'rjɛ:čəmo zə 'ti:stu, ku 'de:ɟlaʂ za 'xu:ɔbi. – Da imáš konjičke, rečemo za tisto, ko delaš za hobi.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: –

⁴ SSF tega frazema pod besednimi iztočnicami *konj, osel, priti* ne beleži. Frazem *priti s konja na osla* 'priti iz dobrega v slabši položaj' je moč najti v razlagalnem delu slovarskega članka frazema *biti na konju*.

koza

1 **skakati ko koza** • *s'ka:kət ku 'kʷo:za* 'hitro ali poskočno hoditi'

Smo 'rj̥e:kli, də 'kəʃən s'ka:če ku 'kʷo:za, čə jə 'xi:tər al pa pos'kʷo:čən. – Smo rekli, da kakšen 'kdo' skače kot koza, če je hiter ali pa poskočen.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: –

2 <**zdaj bo**> **koza cela in volk sit** • <*z'dej buə*> *'kʷo:za 'ce:ila in 'vo:ʷk 'sɛt* '(da) bo prav za obe strani'

'Sej z'dej pa buə 'kʷo:za 'ce:ila in 'vo:ʷk 'sɛt, buə p'ro:ʷ zə wo'ba: – Saj zdaj pa bo koza cela in volk sit, bo prav za oba.

Ⓛ SSKJ: ekspr. +, SSF: (1051) [**takó da**] **bo vólk sit in kôza céla** /ekspr.; prih., pren., v povedni rabi in načinovno, tudi sed. in pret./

kozji

1 **deti koga v kozji rog** • *'dət 'kʷo:ɣa ʷ 'kʷo:zji 'ru:x* 'premagati koga, biti boljši od koga'

'Mi: 'rj̥e:čəmo, də ɣa jə 'dje:nu ʷ 'kʷo:zji 'ru:x, čə ɣa jə pre'ma:goʷ. – Mi rečemo, da ga je del v kozji rog, če ga je premagal.

Ⓛ SSKJ: ~ = SSF: (818) ~ **ugnáti kóga v kózji róg** /ekspr.; pren., tudi **pognati**, nedov. **uganjati**/

2 **navaditi koga kozje molitvice** • *na'va:dət 'kʷo:ɣa 'ko:ʷzje mo'li:tvice* 's strogotstjo, kaznimi naučiti koga prav ravnati'

Se jə na'va:du 'ko:ʷzje mo'li:tvice. – Se je navadil 'naučil' kozje molitvice 'kozjih molitvic'.

Ⓛ SSKJ: ~ šalj. = SSF: (545) ~ **naučiti kóga kózjih molítvic** /šalj.; pren., nedov. **učiti**, tudi kot grožnja/

kozel

1 **grešni kozel** • *ɣ're:jšni 'kʷo:zu* 'oseba, ki jo neupravičeno, po krivici obdolžimo za napake drugih'

'Wa:n jə z'mi:əram ɣ're:jšni 'kʷo:zu, k'ri:ʷ za 'ti:stu, kər so nə'r'di:li d'ru:ɣi. – On je zmeraj grešni kozel, kriv za tisto, kar so naredili drugi.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (386) **gréšni kôzel** /ekspr.; pren./

2 **ustreliti kozla** • *us'tərlət 'kʷo:zla* 'narediti veliko napako, neumnost'

Z'dej si pa 'kʷo:zla us'tərlu. – Zdaj si pa kozla ustrelil.

Ⓛ SSKJ: pog., ekspr. +, SSF: (387, 388) **ustrelíti kôzla, stréljati kôzle** /pog., ekspr.; pren., mn., dov. **ustreliti kozla**/

krava

1 **imeti jezik ko krava rep** • *'jəmət 'i:zək ku k'ra:va 'ri:ɐp* 'veliko govoriti, rad obrekovati'

'Ri:čəmo, də 'i:ma 'i:zək ku k'ra:va 'ri:ɐp, čə 'dʉo:sti ɣuvo'ri: – Rečemo, da ima jezik kot krava rep, če dosti govori.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (399) **iméti [dólg, ták] jêzik kot kráva rép** /ekspr.; primera, pren., tudi **kravji rep/ biti zelo zgovoren, čvekav; imeti zelo dolg jezik**

2 **ne skup krave pasti** • *nje s'kɛp k'ra:ve 'pa:st* 'izraža nejevoljo, da kdo koga tika; izraža zanikanje enakosti s kom'

'Ne:ismo s'kɛp k'ra:ve 'pa:sla. Wob'na:šaj se, 'ku:kər se 'ši:ka. – Nisva skupaj krave pasla. Obnašaj se, kakor se šika 'spodobi'.

Ⓛ SSKJ: ~ ekspr. *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*, SSF: (400) ~ **[kot da] sva kráve skúpaj pásla** /ekspr., iron.; kot vprašanje, tudi kot primera/ *izraža zanikanje enakosti s kom*

3 **neumen ko krava** • *ne'u:mən ku k'ra:va* 'zelo neumen'

Smo 'ri:ekli, si ne'u:mna ku k'ra:va, čə jə 'kəšna 'ja:ku ne'u:mna. – Smo rekli, si neumna kot krava, če je kakšna 'katera' jako 'zelo' neumna.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

4 **pijan ko krava** • *pi'ja:n ku k'ra:va* 'zelo pijan'

Smo 'ri:ekli, də jə pi'ja:n ku k'ra:va, čə jə 'ja:ku pi'ja:n. – Smo rekli, da je pijan kot krava, če je jako 'zelo' pijan.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (401) **pijàn kot kráva** /pog., ekspr.; primera, v povedni rabi, tudi s **kakor/; sop. pijan kot muha; pijan kot svinja**

kura

1 **iti s kurami spat** • *'jət s 'ky:rəmi s'pət* 'zelo zgodaj hoditi spat'

Čə ɣ'ri:ə 'kəšən z'ɣu:da s'pət, 'ri:čəmo, də ɣ'ri:ə s'pət s 'ky:rəmi. 'Wa:n ɣ'ri:ə z'mi:əɾəm s 'ky:rəmi s'pət. – Če gre kakšen 'kdo' zgodaj spat, rečemo, da gre spat s kurami. On gre zmeraj s kurami spat.

Ⓛ SSKJ: ekspr. +, SSF: (438, 439) **íti s kúrami spát, hodíti s kúrami spát/** ekspr.; pren., mn., dov. **íti/**

2 **letati ko kura brez glave** • *'le:itət ku 'ky:ra brəs ɣ'la:ve* 'brezciljno, brezglavo, zmedeno tekati sem in tja'

'Le:ita ku 'ky:ra brəs ɣ'la:ve. – Leta ko kura brez glave.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: ~ (439) **kot kúra brez gláve** /ekspr., primera/ *brezglavo, panično/*

maček

1 **imeti mačka** • *'jəmət 'ma:čka* 'slabo se počutiti, biti nerazpoložen po nezmer-nem uživanju alkohola'

'I:məm 'ma:čka, ku smo u'č'i:əra 'po:yno 'pi:li. – Imam mačka, ker smo včeraj polno 'veliko' pili.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: (492) **iméti máčka** /ekspr.; ed., pren./

2 **imeti moralnega mačka** • *'jəmət mo'ra:lnəɣa 'ma:čka* 'imeti občutek sramu, krivde zaradi dejanja, vedenja, ki ni v skladu s častjo ali obljubo'

'I:məm mo'ra:lnəɣa 'ma:čka, ku mu 'ne:ɪsəm po'ma:goɥ. – Imam moralnega mačka, ker mu nisem pomagal.

Ⓛ SSKJ: pog. +, SSF: (492) **iméti morálnega máčka** /ekspr.; pren./

3 **kupiti mačka v žaklju** • *'ku:pət 'ma:čka u 'ža:kli* 'kupiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl'

'Ve:ɪš, də si 'ku:pu 'ma:čka u 'ža:kli? 'Ne:ɪsi 'nəč p're:j poɥ'li:ədu? – Veš, da si kupil mačka v žaklju? Nisi nič prej pogledal?

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (493) **kupíti máčka v žáklju** /ekspr.; pren./

4 **preganjati mačka** • *pre'ɣa:njət 'ma:čka* 'prizadevati si odpraviti nerazpolože-nost, slabo počutje po nezmernem uživanju alkohola'

Pre'ɣa:njəm 'ma:čka, ku smo u'č'i:əra 'po:yno 'pi:li. – Preganjam mačka, ker smo včeraj polno 'veliko' pili.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (494) **pregánjati máčka** /ekspr.; ed., pren./

mačji

1 **mačji kašelj** • *'ma:čji 'ka:šəl* 'preprosta stvar, ki skorajda ni vredna omembe'

'Tu:, kər jə na'ri:ədu, 'ne:ɪ 'ma:čji 'ka:šəl. – To, kar je naredil, ni mačji kašelj.

Ⓛ SSKJ: eksp. +, SSF: (334) **máčji kášelj** /ekspr.; pren., v povedni rabi, navadno z nikalnico **ni**/

mačka

1 **biti ko pes pa mačka** • *'bət ku 'pəs pa 'ma:čka* 'ne razumeti se, sovražiti se'

Čə sə d'va: nə'ma:rəsta, 'rje:čəmo, də sta ku 'pəs pa 'ma:čka. – Če se dva ne marata, rečemo, da sta kot pes pa mačka.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (678) **bíti kot pès in máčka** /ekspr.; primera/

2 **hoditi okrog koga ko mačka okrog vrele kaše** • *'xu:ədət o'ku:li 'kuo:ɣa ku 'ma:čka o'ku:li u're:le 'ka:še* '1. ne upati se lotiti jedra problema; ne iti od rok;

2. iskati pravo priložnost, da bi kaj vprašal, prosil'

'Xu:ɔdi o'ku:li 'nje:ɣa ku 'ma:čka o'ku:li u'rɛ:le 'ka:še. – Hodi okrog njega kot mačka okoli vrele kaše.

Ⓞ SSKJ: +, SSF: (495) ~ **hodíti kot máčka okrog vréle káše** /ekspr.; primera, tudi kot **maček/ ne upati se lotiti jedra problema**

3 igrati se s kom ko mačka z mišjo • *iy'ra:t se s 'kəʂnəm ku 'ma:čka z 'mi:šjo* 'imeti koga popolnoma v oblasti, delati s kom, kar hočeš'

Se iy'ra:š z 'ni:m ku 'ma:čka z 'mi:šjo. – Se igraš z njim kot mačka z mišjo.

Ⓞ SSKJ: –, SSF: (496) **igráti se s kóm kot máčka z míšjo** /ekspr.; primera/

4 nositi kaj ko mačka mlade • *'nu:əsət 'ke:j ku 'ma:čka m'la:de* 'brez potrebe prenašati kaj'

'Nu:əsəš 'tu: ku 'ma:čka m'la:de. 'Pu:st žiɛ 'je:nkrət 'tu: pər 'mi:ri. – Nosiš to kot mačka mlade. Pusti že enkrat to pri miru.

Ⓞ SSKJ: ~ = SSF: (496) ~ **prenášati kàj kot máčka mláde** /ekspr.; primera/ *stalno, nenehno prenašati kaj*

5 pisati ko mačka s taco • *'pi:sət ku 'ma:čka s 'ta:co* 'grdo, nečitljivo pisati'

'Pi:šəš ku 'ma:čka s 'ta:co, smo 'rje:kli, čə jə 'kəʂən 'ɣərdu 'pi:sou. – Pišeš kot mačka s taco, smo rekli, če je kakšen 'kdo' grdo pisal.

Ⓞ SSKJ: –, SSF: –

osel

1 osle kazati • *'u:ɔsle 'ka:zət* 'napraviti posebno kretnjo (z razprtimi prsti pred nosom ob hkratnem kazanju jezika) v znak norčevanja'

'Ti: mi pa nə 'bu:əs 'u:ɔslu 'ka:zoʊ. – Ti mi pa ne boš oslov kazal.

Ⓞ SSKJ: +, SSF: –

2 trmast ko osel • *'tərmast ku 'u:ɔsu* 'zelo trmast'

Jə 'tərmast ku 'u:ɔsu. Nə pas'lu:ša nɔ'bje:nɣa. – Je trmast kot osel. Ne posluša nobenega 'nikogar'.

Ⓞ SSKJ: +, SSF: (648) **trmást kot ôsel** /ekspr.; primera, tudi prisl. **trmasto/**

oslovski

1 oslovska klop • *os'lo:ʊska k'lu:ɔp* 'navadno zadnja klop, v kateri so za kazen morali sedeti slabi ali nedisciplinirani učenci'

Jə 'sədu u os'lo:ʊski k'lu:ɔpi, čə 'ne:j u'bu:əɣou u'či:təlɔ. – Je sedel v oslovski klopi, če ni ubogal učiteljice.

Ⓞ SSKJ: +, SSF: (344) **oslôvska klóp** /star.; pren./

2 oslovska ušesa • *os'lo:ʊska 'u:xa* 'zavihani, zmečkani ogli papirja'

Jə 'de:ɨlou os'lo:ɥska 'u:xa nə z've:ɨski. – Je delal oslovsko ušesa na zvezku.

Ⓛ SSKJ: ekspr. +, SSF: (1007) **oslôvsko ušésa** /ekspr.; mn., pren./

ovca

1 biti ko ovce brez pastirja • *'bət ku 'wo:ɥce brəs pas'ti:rja* 'zbeگان, zmeden'
Smo b'li: ku 'wo:ɥce brəs pas'ti:rja. 'Ne:ɨsmo 've:ɨdli 'ka:m 'jət. – Smo bili kot ovce brez pastirja. Nismo vedeli kam iti.

Ⓛ SSKJ: knjiž. +, SSF: –

2 črna ovca • *'čərna 'wo:ɥca* 'kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab'
U ɥ'sa:ki dər'ži:ni jə 'kəšna 'čərna 'wo:ɥca. – V vsaki družini je kakšna črna ovca.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (653) **črna ôvca** /ekspr.; pren., v povedni rabi/

3 krotak ko ovca • *kro'ta:k ku 'wo:ɥca* 'miroljuben, dobrodušen'
'Wa:n jə z'mi:ərəm kro'ta:k ku 'wo:ɥca. – On je zmeraj krotak kot ovca.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (654) **krótek kot ôvca** /ekspr.; primera/

4 ločiti ovce od kozlov • *'lu:ɔčət 'wo:ɥce wət 'kɥo:zlu* 'ločiti dobro od slabega, koristno od škodljivega'

Jə 'lu:ɔču 'wo:ɥce wət 'kɥo:zlu, ku je 'lu:ɔču 'dɥo:bru wət s'la:bɥa. – Je ločil ovce od kozlov, ko je ločil dobro od slabega.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

ovčji

1 biti ko volk v ovčji koži • *'bət ku 'vo:ɥk u 'wo:ɥči 'ku:əži* 'slab človek, ki se dela dobrega'

Jə 'bɛɥ ku 'vo:ɥk u 'wo:ɥči 'ku:əži. – Je bil kot volk v ovčji koži.

Ⓛ SSKJ: ~ ekspr. +, SSF: (1051) ~ **vólk v ôvčji kóži** /ekspr.; pren./

oven

1 zvit ko rog od ovna • *z'vi:t ku 'ru:x wət 'o:ɥna* 'zelo zvit'

'Ta: č'lo:ɥk pa jə z'vi:t ku 'ru:x wət 'o:ɥna. – Ta človek pa je zvit kot rog od ovna.

Ⓛ SSKJ: –,⁵ SSF: –

---

⁵ SSKJ v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, beleži frazem *zvit kot ovnov rog*.

pes

1 biti na psu • *'bət nə 'pəsi* 'biti v (finančno, materialno) težkem položaju'
Jə nə 'pəsi, 'rj̥e:čəmo, čə jə 'kəʂən ʉ 'tj̥e:ʂki situ'a:ciji. – Je na psu, rečemo, če je kakšen '(ne)kdo' v težki situaciji 'položaju'.

Ⓛ SSKJ: ~ (priti na psa), SSF: (678) **biti na psu** /ekspr.; pren./

2 čakati na kaj ko pes na kost • *'ča:kət nə 'ke:j ku 'pəs na 'ku:st* 'nestrpno pričakovati'

Jə 'ča:kou nə 'ju:žno ku 'pəs na 'ku:st. – Je čakal na južino 'kosilo' kot pes na kost.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

3 gledati ko pes • *ɣ'li:ədət ku 'pəs* 'jezno, neprijazno'

'Rj̥e:čəmo, də ɣ'li:ədə ku 'pəs, čə ɣ'li:ədə 'jəznu. – Rečemo, da gleda kot pes, če gleda jezno.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

4 gledati se ko pes pa mačka • *ɣ'li:ədət se ku 'pəs pa 'ma:čka* 'ne razumeti se, sovražiti se'

Də se ɣ'li:ədəsta ku 'pəs pa 'ma:čka, 'rj̥e:čəmo, čə se nə zas'tu:əpəsta. – Da se gledata kot pes pa mačka rečemo, če se ne zastopita 'razumeta'.

Ⓛ SSKJ: + *sovražiti se*, SSF: (679) **glédati se kot pès in máčka** /ekspr.; primera, navadno 3. os. dv. **gledata se**, tudi mn./ *sovražiti se*

5 ne biti vreden, da koga pes povoha • *nj̥e 'bət v're:ɪdən, də 'kʉo:ɣa 'pəs po'vu:əxa* 'biti popolnoma ničvreden'

'Ne:j v're:ɪdən, də ɣa 'pəs po'vu:əxa, za'tu: ku je 'bɛɣ ʂ'lj̥e:xt. – Ni vreden, da ga pes povoha, zato ker je bil žleht 'hudoben, zloben'.

Ⓛ SSKJ: ekspr. + *slab, ničvreden, nekoristen, nesposoben*, SSF: –

6 pretepsti koga ko psa • *pre'tj̥e:pst 'kʉo:ɣa ku 'pəsa* '1. neusmiljeno, kruto pretepsti; 2. zelo, močno'

Pre'ti:əpu ɣa jə ku 'pəsa. – Pretepel ga je kot psa.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (680, 681) **pretêpsti kóga kot psà** /slabš.; primera/

7 priti na psa • *p'ri:dət nə 'pəsa* • '1. finančno, materialno propasti; 2. priti v težek, neprijeten položaj'

Ku so mu v'zi:ɛli 'zj̥e:mlo, jə 'pərʂu nə 'pəsa. – Ko so mu vzeli zemljo, je prišel na psa.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (681) **príti na psà** /ekspr.; pren./ sop. za 1. pomen: **pasti na psa**

8 vedeti, kam pes taco moli • *'ve:ɪdət, 'kəm 'pəs 'ta:co mo'li:* 'vedeti, kaj je skrivni namen govorjenja, ravnanja koga'

'Ve:ɪm, 'kəm 'pəs 'ta:co mo'li:, mi 'ne:j t're:ɪba 'nəč raz'la:ɣat. – Vem, kam pes taco moli, mi ni treba nič razlagati.

Ⓞ SSKJ: ekspr. +, SSF: (682) **védeti, kàm pès táco molí** /ekspr.; pren./

9 **zvest ko pes** • *z'vɛ:st ku 'pəs* 'zelo zvest'

Jə z'vɛ:st ku 'pəs. – Je zvest ko pes.

Ⓞ SSKJ: +, SSF: (682) **zvést kot pès** /ekspr.; primera, navadno v povedni rabi/

petelin

1 **peti ko petelin** • *pe:it ku pe'tje:lɛn* 'zelo lepo peti'

'Puɔ:je ku pe'tje:lɛn, 'rje:čəmo, čə 'a:n 'ja:ku le'pu: 'puɔ:je. – Poje kot petelin, rečemo, če en 'nekdo' jako 'zelo' lepo poje.

Ⓞ SSKJ: –, SSF: –

2 **vstajati ko petelin** • *ʊs'ta:jət ku pe'tje:lɛn* 'zelo zgodaj vstajati'

Ku pe'tje:lɛn ʊs'ta:jə, 'rje:čəmo, čə 'a:n 'ja:ku z'ɣu:da ʊs'ta:jə. – Kot petelin vstaja, rečemo, če en 'nekdo' jako 'zelo' zgodaj vstaja.

Ⓞ SSKJ: ~ ekspr. = SSF: (692) ~ **vstájati s petelini** /ekspr.; pren./

pišče

1 **pečena piščeta letijo v usta komu** • *pe'čje:na 'pi:ščeta le'ti:jo u 'uɔ:jsta 'kuɔ:mi* 'brez truda se komu zelo dobro godi'

'Təm ti 'bu:ədo pe'čje:na 'pi:ščeta 'sa:ma u 'uɔ:jsta le'tɛ:la. – Tam ti bodo pečena piščeta sama v usta letela.

Ⓞ SSKJ: ekspr. +, SSF: (705) ~ **pečène piške létajo [kómu]** v ústa /ekspr.; pren./

raca

1 **prijeti se koga ko voda race** • *p'ri:mət se 'kuɔ:ɣa ku 'uɔ:da 'ra:ce* 'biti brez učinka'

Səm mu žiɛ 'duɔ:skrət 'rje:kla, də nə 'de:ila 'təɣa, pa se ɣa p'ri:me ku 'uɔ:da 'ra:ce. – Sem mu že dostikrat 'velikokrat' rekla, da (naj) ne dela tega, pa se ga prime kot voda race.

Ⓞ SSKJ: –, SSF: –

svinja

1 (**prava**) **svinja** • *p'ra:va s'vi:na* '1. umazan, nemaren; 2. kot zmerljivka človeku'

Jə p'ra:va s'vi:na, ku jə ta'ku: ne'ma:rən. – Je prava svinja, ko je tako nemaren.

Ⓞ SSKJ: nizko +, SSF: –

2 debel ko svinja • *'dʲe:bu ku s'vi:na* 'zelo debel'

Jə 'dʲe:bu ku s'vi:na. – Je zelo debel.

Ⓛ SSKJ: ~ (prašič), SSF: –

3 delati s čim ko svinja z mehóm • *'de:ɨlət s 'čəm ku s'vi:na z 'me:ɨxəm* 'grdo, malomarno'

Jə 'de:ɨlou s 'suo:jəm 'a:utəm ku s'vi:na z 'me:ɨxəm. – Je delal s svojim avtom kot svinja z mehóm.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: (938) **délati s kóm/čím kot svínja z méhom** /slabš; primera/

tele

1 gledati ko tele (bik) v nova vrata • *ɣ'li:ədət ku 'bək u 'nʊ:va ɯ'ra:ta* 'zelo neumno ali začudeno'

Ja, smo 'rjɛ:kli, ɣ'li:ədə ku 'bək al pa 'tjɛ:le u 'nʊ:va ɯ'ra:ta. – Ja, smo rekli, gleda kot bik ali pa tele v nova vrata.

Ⓛ SSKJ: pog. +, SSF: (964) **glédati kot tèle v nôva vráta** /ekspr.; primera/; sop.: **gledati kot bik v nova vrata**

2 neumen ko tele • *ne'u:mən ku 'tjɛ:le* 'zelo neumen'

Si ne'u:mən ku 'tjɛ:le, 'rjɛ:čəmo, čə jə 'a:n 'ja:ku ne'u:mən. – Si neumen kot tele, rečemo, če je en '(ne)kdo' zelo neumen.

Ⓛ SSKJ: +, SSF: –

vol

1 bosti (riniti) se ko dva vola • *'bʊ:st ('ri:nət) se ku d'va: 'ʊo:la* 'prepirati se zaradi neumnosti'

Sta se 'bʊ:la ku d'va: 'ʊo:la. Sta se 'ri:nla ku d'va: 'ʊo:la. – Sta se bodla kot dva vola. Sta se rinila 'suvala, prerivala' ko dva vola.

Ⓛ SSKJ: –, SSF: –

2 lačen, da bi (celega) vola pojedel • *'la:čən, də bi 'cɛ:ɯɣa 'ʊo:la 'pʊo:ju* 'zelo lačen'

Jə 'la:čən, də bi 'cɛ:ɯɣa 'ʊo:la 'pʊo:ju. Jə 'ja:ku 'la:čən. – Je lačen, da bi celega vola pojedel. Je jako 'zelo' lačen.

Ⓛ SSKJ: ekspr. +, SSF: (1048) **láčən, da bi vôla pojédel** /ekspr.; primera/

živina

1 delati ko črna živina • *'de:ɨlət ku 'čərna ži'vi:na* 'zelo veliko delati'

Smo 'rje:kli, dā 'de:ila ku 'čarna ži'vi:na, čə jə 'a:n 'ja:ku p'ri:dən, čə 'duo:sti 'de:ila. – Smo rekli, da dela kot črna živina, če je en 'nekdo' jako 'zelo' priden, če dosti dela.

Ⓞ SSKJ: +, SSF (1143) **dělati kot [črna] živína, garáti kot [črna] živína** /ekspr.; primera, tudi **kakor**/

2 **velika živina** • *ve'li:ka ži'vi:na* 'kdor ima pomemben družbeni položaj' *'Rje:čəmo, dā jə ve'li:ka ži'vi:na, čə jə 'a:n 'ja:ku 'va:žən.* – Rečemo, da je velika živina, če je en 'nekdo' jako 'zelo' važen.

Ⓞ SSKJ: +, SSF (1144) [**velíka**] **živína** /ekspr.; pren./; prim. **velika riba**

2 Primerjava med notranjskimi zagorskimi in vzhodnodolenjskimi šentrupertskimi frazemi⁶

2.1 V Zagorju je zabeleženih 70, v Šentrupertu pa 99 frazemov (Smole 2014: 1–21), ki imajo kot eno od sestavin poimenovanje za domačo žival.⁷ Od teh je v notranjskem zagorskem govoru lokalno specifičnih in v primerjavi s knjižnim jezikom manjkajočih 12 frazemov, v vzhodnodolenjskem šentrupertskem govoru pa je takih frazemov 30 (prav tam: 1). V obeh krajevnih govorih je najpogosteje zastopana živalska vrsta *govedo*, najmanjkrat pa se v frazemih pojavljajo *prašiči*. Med posameznimi živalmi je na prvem mestu *pes*, pri čemer je frazemov s to sestavino v šentrupertskem govoru dvakrat več kot v zagorskem.

2.2 Od posamičnih živali so v obeh krajevnih govorih prisotni: *bik, koklja, konj, koza, kozel, krava, kura, maček, mačka, osel, ovca, pes, petelin, pišče, raca, vol* in *svinja*, katere osnovno poimenovanje v šentrupertskem govoru je *prasicā*.⁸ Frazemskih enot s temi živalmi je v Zagorju 55, v Šentrupertu pa 80. Primerjava nabora frazemov s sestavinami za te domače živali med obema krajevnima govoroma pokaže, da je v Zagorju in Šentrupertu zabeleženih 27 pomensko enakih frazemov.

Od teh jih je devet tudi sestavinsko enakih: **biti na konju** 'uspeti, doseči cilj; 2. priti iz težav (finančnih ...)', **imeti jezik ko krava rep** 'veliko govoriti, rad obrekovati', **ne skup krave pasti**⁹ 'izraža nejevoljo, da kdo koga tika; izraža zanikanje enakosti s kom', **imeti mačka** 'slabo se počutiti, biti nerazpoložen

⁶ Gradivo za vzhodnodolenjske šentrupertske frazeme smo črpali iz prispevka Vere Smole (2014: 1–21).

⁷ Nabor zagorskih frazemov zajema tudi sedem frazemov s pridevniki kot sestavinami, izpeljanimi iz poimenovanja za domačo žival, medtem ko Smoletova tovrstne frazeme v svojem prispevku zaradi njegove preobsežnosti izpušča (prav tam: 2).

⁸ Od živali, ki v zagorskih frazemih ne nastopajo, so v šentrupertskem naboru frazemov prisotne *cvergelj, čuha, junec, kobilā, kravica, kuzla, mavra, turški petelin/petelinček, prase, purman, telek* in *žrebec*, v šentrupertskih frazemih pa se ne pojavljajo *janjčko, kokoš, konjiček, oven, tele* in *živina*, znani v Zagorju.

⁹ V Šentrupertu z naslednjim besednim redom: *ne pasti krave skup*.

po nezmernem uživanju alkohola', **kupiti mačka v žaklju** 'kupiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl', **osle kazati** 'napraviti posebno kretnjo (z razprtimi prsti pred nosom ob hkratnem kazanju jezika) v znak norčevanja', **črna ovca** 'kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab, nepriljubljen', **biti na psu** 'biti v (finančno, materialno) težkem položaju', **vedeti, kam pes taco moli** 'vedeti, kaj je skrivni namen govorjenja, ravnanja koga', šest primerov pa izkazuje zamenljive ali neobvezne sestavine. Tako se v frazemu **gledati ko bik (tele) v nova vrata** 'gledati zelo neumno ali začudeno' v Šentrupertu glagolska sestavina *gledati* zamenjuje z *zijati*,¹⁰ v frazemih **garati ko konj** 'zelo veliko, naporno in vztrajno delati' ter **pijan ko krava** 'zelo pijan' pa ima sestavina *konj* leksično varianto *vol* ali *črna živina*, sestavina *krava* pa se lahko zamenjuje z *mavro*, *čuho* in *svinjo*. V obeh krajevnih govorih prisoten frazem **iti s kurami spat** 'zelo zgodaj hoditi spat' ima v Šentrupertu neobvezni dodatek *pa s petelini vstat*, v frazemu <**zdaj bo**> **koza cela in volk sit**¹¹ '(da) bo prav za obe strani' pa neobvezno sestavino *zdaj* v šentrupertskem govoru zamenjuje *tako*. Frazem **lačen, da bi vola pojedel** 'zelo lačen' se v Zagorju neobvezno širi v **lačen, da bi (celega) vola pojedel**.

Sestavinsko podobnih, a ne enakih je enajst frazemov. Trije zagorski frazemi: **pečena piščeta letijo v usta komu** 'brez truda se komu zelo dobro godi', **hoditi okrog koga ko mačka okrog vrele kaše** '1. ne upati se lotiti jedra problema; ne iti od rok; 2. iskati pravo priložnost, da bi kaj vprašal, prosil'¹² in **delati s čim ko svinja z mehomo** 'grdo, malomarno'¹³ se v Šentrupertu pojavljajo z leksičnimi variantami **pečena piščeta letijo v rit komu**, **hoditi (tekati) okrog koga ko maček okrog vrele kaše**, **delati s čim ko prasica z mehomo**, v še treh frazemih pa se v Zagorju *biku* in *konju* pripisana moč (**močan ko bik**, **močan ko konj** 'zelo močan') v Šentrupertu pripisuje *volu* in *juncu* (**močan ko vol**, **močan ko junec star. (vol)** 'zelo močan'), trma zagorskega *osla* (**trmast ko osel** 'zelo trmast') pa šentrupertskemu *biku* (**trmast ko bik** 'zelo trmast'). V primerih **vstajati ko petelin** 'zelo zgodaj vstajati', **nositi kaj ko mačka mlade** 'brez potrebe prenašati kaj', **ne biti vreden, da koga pes povoha** 'biti popolnoma ničvreden', **gledati se ko pes pa mačka/bit** **ko pes pa mačka** 'ne razumeti se, sovražiti se' so v Šentrupertu rabljeni oblikoslovno-skladenjsko variantni frazemi **s petelini vst(aj)a-ti**, **prenašati kaj ko mačka mlade, ni vreden, da bi ga pes poscal in imeti se rad (zastopiti se) ko pes pa mačka**. Šentrupertski frazem **ena beseda ni konj** 'reči, prositi, vprašati še ni nič hudega' se v Zagorju sestavinsko razširi v **ena beseda ni en konj**.

¹⁰ V Šentrupertu se pomen 'zelo neumno ali začudeno gledati' izraža še s frazomom *gledati ko zaboden vol* (Smole 2014: 15).

¹¹ V Šentrupertu z naslednjim besednim redom: <*tako/zdaj bo*> *volk sit in koza cela*.

¹² Frazema se ujemata v 2. pomenu; frazem v 1. pomenu v Šentrupertu ni poznan.

¹³ Frazem ima v Šentrupertu še en pomen, in sicer 'biti potraten'. Ta pomen v Zagorju ni poznan.

2.3 Primerjava lokalno specifičnih in v primerjavi s knjižnim jezikom manjkajočih frazemov med obema narečnima naboroma kaže, da so v obeh obravnavanih krajevnih govorih prisotni lokalno specifični frazemi s sestavinami *bik*, *konj*, *krava*, *pes* in *raca*.

Med slovarsko obdelanimi frazeološkimi enotami s sestavino *bik* so v obravnavanih krajevnih govorih tri lokalno specifične, ena – **riniti ko bik skozi zaprta vrata** ‘hoteti, izsiliti, doseči nemogoče’ – v zagorskem in dve – **star bik** tudi **bik stari** ‘moški, ki leta za mladimi dekleti’ tudi kot ‘zmerljivka zanj’ in **trmast ko bik** ‘zelo trmast’ – v šentrupertskem govoru. Pomensko ustreznico zagorskega frazema najdemo v SSF in SSKJ v frazemih **riniti z glavo skozi zid**, **siliti z glavo skozi zid**, v SSF še v frazemu **iti z glavo skozi zid**, v SSKJ pa v frazemu **hoteti z glavo skozi zid**. Šentrupertski frazem **trmast ko bik** ima v SSF in SSKJ ustreznico v frazemih **trmast kot/kakor mula**, **trmast kot osel**, v SSKJ pa je ta pomen mogoče razbrati še iz ponazarjalnega gradiva v primeru **trmast kot vol**. V naboru knjižnih frazemov s sestavino *konj* zagorskega frazema **imeti zobe ko konj** ‘imeti (zelo) velike zobe’ in šentrupertskega frazema **imeti sto misli v eni minuti ko konj** ‘kar naprej se predomišljati’ ni mogoče najti. Zagorski frazem **presedlati konja** ‘brez truda doseči ali zamenjati dober položaj’ SSKJ v pomenu ‘zamenjati mu sedlo’ sicer beleži, a mu pomena, izpričanega v narečju, ne pripisuje. V knjižnih virih nadalje ne najdemo štirih frazemskih enot oz. njihovih različic – **neumen ko krava** ‘zelo neumen’,¹⁴ **gledati ko pes** ‘jezno, neprijazno’,¹⁵ **čakati na kaj ko pes na kost** ‘nestrpnost pričakovati’,¹⁶ **prijeti se koga ko voda race** ‘biti brez učinka’ –, znanih v zagorskem govoru, in desetih frazemov oz. različic – **krava pijana** ‘zmerljivka za pijanega človeka’,¹⁷ **je kaj, ko bi kravi iz riti potegnil** ‘je kaj (posamezni deli obleke) zelo zmečkano’, **ni vreden, da bi ga pes poscal** ‘je popolnoma ničvreden’,¹⁸ **tresti se ko pes na kuzli** ‘zelo se tresti, drgetati (od mraza, vznemirjenost ipd.)’,¹⁹ **ubog (revež) ko pes na ketni** ‘zelo reven in v težkem, brezizhodnem položaju’, **delati s kom** <še slabše> **ko s psom** ‘zelo grdo ravnati s kom’, **je tako, ko bi dal psu (mački) klobaso** ‘posojeno

¹⁴ Pomensko ustreznico *neumen kakor konj* najdemo v SSF, *neumen kot tele* v SSKJ, *neumen kot noč* pa v obeh naborih knjižnih frazemov.

¹⁵ Pomensko ustreznico *gledati kot čuk*, *gledati kakor čuk z visokega kolca*, *gledati kot čuk na palici in gledati kakor sova* najdemo v SSF, *gledati kakor čuk in gledati kot sova* pa v SSKJ. Pomensko blizu mu je še v obeh naborih knjižnih frazemov zabeleženi frazem *gledati kakor ris* ‘jezno, srepro gledati’ ter v SSF zabeleženi frazem *gledati kakor huda ura* ‘grdo, jezno gledati’.

¹⁶ V SSF *kot pes na kost* ‘hlastno, hitro, popadljivo’.

¹⁷ Tako v SSF kot v SSKJ je zabeležena psovka *svinja pijana*; v prvem slovarju v jo je moč najti v razlagalnem delu slovarskega članka *pijan kot svinja*, v drugem pa v ponazarjalnem gradivu iztočnice *svinja*.

¹⁸ V SSKJ: ekspr. *nisi vreden, da te pes povoha* ‘slab, ničvreden si; nekoristen, nesposoben si’.

¹⁹ Pomenski ustreznici tega frazema *tresti se kot šiba [na vodi]* in *tresti se kot trepetlika* najdemo v obeh naborih knjižnih frazemov, v SSF z razlago, da se prva primera večinoma nanaša na strah, pogosto tudi na mraz.

ne bo vrnjeno’, **iti ko pes po ledu** ‘hitro in prihuljeno’, **pes (maček) pri klobasi ni še nikoli dolgo spal** ‘izkoristiti priložnost oz. naravnega nagona ni mogoče zatreti’, **ko bi race skubil** ‘zamudno delo’ –, znanih v šentrupertskem govoru. Med posamičnimi živalmi, v frazemih prisotnimi v obeh krajevnih govorih, se *mačka*, *ovca*, *petelin* in *vol* kot sestavine lokalno specifičnih frazemov pojavljajo samo v Zagorju, *kozel*, *kura*, *maček* in *prasic* pa samo v Šentrupertu. Novi frazemi oz. različice glede na dosedanji nabor v knjižnih virih so: **pisati ko mačka s taco** ‘grdo, nečitljivo pisati’, **ločiti ovce od kozlov** ‘ločiti dobro od slabega, koristno od škodljivega’, **peti ko petelin** ‘zelo lepo peti’, **bosti (riniti) se ko dva vola** ‘prepirati se zaradi neumnosti’; **navaditi se na kaj ko kozel na sol** ‘zelo se navaditi na kaj’, **biti tak, ko podgramasta kura, kokoš** ‘biti potrta, klavrno se držati’, **drži se, ko bi mu kure ves kruh pozobale** ‘držati se kislo, žalostno’, **ko izgubljena kura** ‘zmedeno, brez cilja’, **biti <tak> ko zapečni maček** ‘biti len, držati se samo doma’, **imeti oči ko maček** ‘imeti svetle oči’, **komu ni drugega za posoditi ko starega mačka, <ki sam nazaj pride>** ‘izposojenega se ne vrača’, **ko bi prasci gatrožo v rit vtaknil** ‘nepriumno, neustrezno (se obleči oziroma okrasiti)’. Nekateri od teh frazemov imajo v knjižnem naboru pomenske ustreznice, npr.: **pisati kot kura** (SSF), **ločiti pleve od zrna, ločiti plevel od zrnja, ločiti zrnje od plev, ločiti zrnje od plevela** (SSF), **ločiti ljuljko od pšenice** (SSKJ), **ločiti pleve od zrnja, ločiti zrno od plev, ločiti zrno od plevela** (SSF, SSKJ), **peti kot slavček** (SSKJ), nekateri narečni frazemi so knjižnim frazemom pomensko blizu, a ne enaki, npr. **drži se kot kup nesreče** ‘obupano, žalostno’ (SSKJ), **držati se kot Pust v pratiki** ‘držati se kislo, čemerno’, **biti kot dež v pratiki, držati se kot dež v pratiki** ‘isto’, **držati se kot vrisk** ‘kislo se držati’, (SSF), **držati se kot dež/pust v pratiki** ‘čemerno’ (SSKJ), **hoditi kakor mesečen, tavati kot mesečen** ‘zmedeno, brez cilja, namena’, **bloditi kot mesečnik, hoditi kot mesečnik, tavati kot mesečnik** ‘isto’ (SSF), nekateri pa živijo samo v narečju in v knjižnih virih niso navedeni

V šentrupertskem naboru narečnih, v knjižnih virih neevidentiranih frazemov je opaziti še osem takšnih, katerih sestavina je poimenovanje za vrsto živali, ki v zagorskem naboru frazemov ne nastopa; tako poznajo v vzhodni doljenjščini dva frazema s sestavino *cvergelj*: **biti še en cvergelj** ‘biti še majhen, nedorasel za kaj’, **cvergelj mali** ‘majhen, nebogljen človek, otrok’, dva s sestavino *turški petelin/petelinček*: **biti ko dva turška petelinčka** ‘biti prepirljiv, kar naprej se tepsti’, **držati se ko turški petelin** ‘delati se pomembnega, držati se grobo (čeprav neupravičeno)’, po enega s sestavino *kuzla* in *telek*: **kuzla liže koga** ‘zebe koga’, **letati ko telek brez glave** ‘brezciljno, zmedeno tekati sem in tja’, dva pa imata zamenljive sestavine: **pijan ko čuha (krava, mavra)** ‘zelo pijan’, **močan ko junec (vol)** ‘zelo močan’. Od teh živali v Zagorju *teleka* ob ohranitvi pomena zamenja *kura* (**letati ko kura brez glave** ‘brezciljno, brezglavo, zmedeno tekati sem in tja’), zbežnost, zmedenost Zagorci pripisujejo tudi *ovci* (**biti ko ovce brez pastirja** ‘zbežan, zmeden’), *junca* pa nadomeščata *bik* in *konj* (**močan ko bik, močan ko konj** ‘zelo močan’). V naboru zagorskih frazemov se z živaljo, odsotno v šentrupertskih frazemih, pojavljata dva frazema, **neumen ko kokoš** ‘zelo neumen’ in **zvit ko rog od ovna** ‘zelo zvit’. V Šentrupertu so po

neumnosti, ki se v Zagorju pripisuje še *kravi* in *teletu*, prepoznani *bik*, *vol* in *osel*: **bik neumni** 'zmerljivka za človeka, ki neumno, nespametno, neustrezno ravna', **gledati ko zaboden vol** 'gledati zelo neumno ali začudeno', **osel kronani** 'zelo neumen, nespameten človek, ponavadi kot zmerljivka'.

3 Sklep

Z obravnavo narečnih frazemov s poimenovanji za domače živali, s primerjavo z naborom frazemov z istimi sestavinami v dolenskem šentrupertskem govoru ter s frazemi, obravnavanimi v Kebrovem Slovarju slovenskih frazemov (2011) in Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ugotavljamo, da (1) je v obeh krajevnih govorih najpogosteje zastopana živalska vrsta *govedo*, med posamičnimi živalmi pa je tako v notranjščini kot vzhodni dolenski na prvem mestu *pes*, kar nazorno odraža pogostost neposrednega stika s temi živalmi; (2) je med živalmi, ki so po Kebru (1996: 6) s svojimi ustaljenimi, resničnimi, domnevnimi ali namišljenimi lastnostmi na sploh zelo primerne za slikovito označevanje ljudi in njihovih značajev, sedemnajst takšnih, ki se kot sestavina frazemov pojavljajo v obeh narečnih naborih; dvanajst se jih kot sestavina frazemov pojavlja samo v vzhodni dolenski, šest pa je znanih samo v notranjščini; (3) sta od sedemindvajsetih, v obeh narečnih naborih pomensko enakih frazemov dve tretjini teh tudi sestavinsko enaki (mestoma z zamenljivimi ali neobveznimi sestavinami v šentrupertskem govoru); (4) se tako v notranjščini kot vzhodni dolenski pojavljajo lokalno specifični ter v primerjavi s knjižnim jezikom manjkajoči frazemi; Smoletova ugotavlja (2014: 6), da je za nekatere od teh odsotnost v knjižnem jeziku razumljiva,²⁰ medtem ko za druge ne vidi razlogov, da z določenimi prilagoditvami ne bi mogli biti del knjižnega sistema, četudi samo kot različice že obstoječim frazemom (prav tam: 7);²¹ (5) je pomensko prekrivanje v lokalno specifičnih frazemih v zagorskem in šentrupertskem krajevnem govoru dokaj redko; če je prisotno, se pomen izraža z različnimi živalskimi sestavinami.

Z načrtnim zbiranjem narečnih frazemov in primerjavo nabora frazemov med posameznimi izrazijskimi sestavi v slovenskem narečnem prostoru, na kar opozarja že Smoletova (2013: 289) bo mogoče ugotavljati narečne variante določenega frazema, izrisati areale posameznih frazemov in njihovega pomenškega obsega ter sklepati na živost frazema v slovenščini. To lahko pomembno pridruži k zamisli o slovenskih narečnih frazeoloških slovarjih.

²⁰ Kot vzrok za to navaja sestavino s poimenovanjem za vrsto živali, ki je knjižni jezik nima, ali je ta v knjižni jezik nesprejeta prevzeta beseda, vulgarizem ali groba zmerljivka (Smole 2014: 6).

²¹ Kot takšne Smoletova navaja 18 šentrupertskih frazemov (prav tam: 7), tem pa lahko pridružimo tudi vseh dvanajst zagorskih.

VIRI IN LITERATURA

- Anton BAJEC idr. (ur.), 1995: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prisposodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 1998: Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih. *Jezi-
koslovni zapiski* 4, 99–112.
- , 1998a: *Živali v prisposodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 2006: Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega
slovarja. *Jezi-
koslovni zapiski* 6, 81–116.
- , 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Erika KRŽIŠNIK, 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija. *Dežele in mesta v slovenskem
jeziku, literaturi in kulturi* (34. SSJLK). Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: ULJ, Filozofska
fakulteta, Oddelke za slovanske jezike in književnosti. 53–69.
- , 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. *Slovenski jezik, literatura in kultu-
ra tukaj in zdaj* (35. SSJLK). Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot
drugi/tuji jezik. 61–80.
- , 2005: Frazeologija v luči kulture. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in
kulturi* (41. SSJLK). Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek
za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 67–80.
- , 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1,
33–47.
- , 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni
pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba
ZRC. 15–26.
- Tine LOGAR, 1996: Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Ur. Karmen
Kenda Jež. Ljubljana: ZRC SAZU. 180–187.
- Karin MERC BRATINA, 2009: Zasnova narečnega frazeološkega slovarja. *Infrastruktura
slovenščine in slovenistike*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek
za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (Obdobja 28). 233–238.
- Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih
frazemih. *Jezi-
koslovni zapiski* 10/2, 137–145.
- Vera SMOLE, 2008: Geolingvistična predstavitev izbranih frazemov s sestavino *roka*
v slovenskih narečjih. *Slavistična revija* 56/2 (Zbornik referatov za 14. mednarodni
slavistični kongres, Ohrid, 10–17. 9. 2008), 49–73.
- , 2013: Frazemi s sestavinama *srce* in *duša* v vzhodnodolenjskem šentruperskem
govoru. *Jezi-
koslovni zapiski* 19/2, 275–290.
- , 2014: Frazemi s poimenovanji za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem
šentruperskem govoru. Dostopno 30. 6. 2016 na: [http://www.animalisticki-frazemi.eu/
images/frazemi/zbornik_](http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Smole%20za%20WEB.pdf)radova/Smole%20za%20WEB.pdf.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2007: Samostalniški germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od a do h. *Besedje slovenskega jezika*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 50).

—, 2007a: Slovensko zoološko izrazje z vidika besedotvornih vzorcev in vrst. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ur. Irena Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (Obdobja 24). 537–546.

—, 2013: Medmeti kot sestavine frazemov. *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop idr. Ljubljana: Založba ZRC. 125–133.

Tina ŠABEC, 2015: Živali v prisposodobah v govoru Zagorja. *Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta.

Jože TOPORIŠIČ, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovnostvo* XIX/8, 273–279.

Zinka ZORKO, 2012: Nosniki tudi danes. Živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju. *Mohorjev koledar 2013*. Ur. Andrej Arko. Celje: Mohorjeva družba. 168–173.

Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju. *Slavia Centralis* VIII/1, 147–164.

PHRASEMES CONTAINING NAMES OF DOMESTIC ANIMALS IN THE LOCAL DIALECT OF ZAGORJE IN THE NOTRANJSKA REGION

We recorded and analysed seventy phrasemes containing the names of domestic animals used in the local dialect of the Zagorje village (part of the Notranjska region), which, according to Slovene dialectology, belongs to the Primorska dialectal group. First, we organized the phrasemes as dictionary entries, and followed up by verifying whether these phrasemes also appear in the Dictionary of Standard Slovene (SSKJ) or in the Phrasiological Dictionary of Slovene (Keber 2011). Structurally, the majority of phrasemes are comparative. Twelve dialectal phrasemes do not appear in any of the two dictionaries consulted. With some modifications, these phrasemes could probably become part of the Standard Slovenian literary system, if only as variants of existing phrasemes. Using the same method, the occurrence of these phrasemes was also examined in the local dialect of Šentrupert in the Dolenjska region.

The comparison shows that (1) in both local dialects, the most frequently represented species of animal is cattle, while in both Zagorje and Šentrupert, the most common animal is the dog, which clearly illustrates the frequency of direct contact with these animals; (2) there are seventeen animal names that occur as components of phrasemes in both local dialects; twelve of them appear as a component only in the Eastern Dolenjska dialect and six are known only in the Notranjski dialect; (3) in both local dialects, out of seventeen semantically equal phrasemes, two thirds are structurally equal; (4) both in the Notranjski and Eastern Dolenjski dialects, locally specific phrasemes appear that are absent from dictionaries of the Slovene literary language; (5) the semantic overlap in locally specific phrasemes in the local dialects of Zagorje and Šentrupert is quite rare; if this overlap is present, the meaning is expressed by different components of animal names.

The article emphasizes the differences and similarities in their usage in the two dialects. The systematic collection of dialectal phrasemes and their comparison in terms of their use in various Slovene dialects will enable us to determine dialectal variants of individual phrasemes and their semantic scope. It will also allow us to establish dialect areas in which individual phrasemes are used, thus evaluating the vitality of these phrasemes in Slovene. We believe that this could contribute significantly to the importance of creating dialectal phraseological dictionaries of Slovene.
